

BÓNA FRIDERIKA

A PILÓTAFAZONÚ NAPSZEMÜVEG MÖGÖTT

SZAKNYELV ÉS SZAKZSARGON A LÉGI KÖZLEKEDÉSBEN

A kisebb vagy nagyobb közösségek közti információcsere igazán sokrétű és változatos, hiszen mindegyik egy sajátos rendszert kialakítva kommunikál, s a résztvevő feleknek mindenképp ismerniük kell a szóban forgó (szakmai) csoportban működő szabályokat és nyelvi fordulatokat. Az aviatikában alkalmazott szaknyelv és szakzsargon elemzése egy különösen jelentős terület, mivel ebben a szakmában mérhetetlenül fontos az üzenetek pontos átadása és dekódolása, mely csakis a feljebb említett rendszert ismerve valósulhat meg.

Tanulmányom elsődleges célja, hogy az angol és a magyar légi közlekedés kifejezéseit felkutatva, valamint a *Top Gun*-duológia apró nyelvi részleteit átvizsgálva ismertessem azokat a kihívásokat, melyek a szaknyelv és a szakzsargon értelmezése és fordítása során merülhetnek fel. Mielőtt még kiemelném a konkrét filmjeleneteket, bemutatom a *Top Gun*-duológia politikai és kulturális hatását, melyben külön kitérek a hidegháború okozta történelmi eseményekre, a nemi szerepekre, a filmzene funkciójára és a két film – *Top Gun* (1986), *Top Gun: Maverick* (2022) – közötti hasonlóságokra és eltérésekre.

TOP GUN-DUOLÓGIA

A Tony Scott rendezésében, 1986-ban bemutatott „eredeti” *Top Gun* azon filmek közé sorolandó, melyeket minden modern kori ideológiacsere és különböző világlátás-változások ellenére is képes élvezni a néző. Ennek persze rengeteg oka lehet, legyen szó az akciófilmekre jellemző érdekesítő jelenetekről, a vadászpilóták manőverezéséről, Tom Cruise és társai alakításáról, a könnyen idézhető mondatokról, vagy akár a szerelmi szájról, mindegyik hozzájárul ahhoz, hogy mai szemmel tekintve se nevezzük elavultnak az alkotást annak ellenére, hogy időkapcsolaként örökíti meg és neonfényként sugározza a képernyőkre a nyolcvanas évek Amerikáját. Ami viszont sokkal jobban feltűnik az évtizedek elteltével, az a mozgókép hatalmas propagandaszerepe, melytől már saját korának közönsége sem tudott, sőt nem is akart eltekinteni.

A korábban említett időkapcsolába nem túl burkoltan belefoglalták a reaganizmus politikai céljait, melyek az ország főnixszerű megújulásának biztosítására szolgáltak az elképzelések szerint, s ehhez egyértelműen hozzátartozott a haderőnemek megerősítése is. Ebben az évtizedben próbálta az USA az előző évek történései után – vietnami háború, olajválság, Watergate-botrány, iráni túsdráma – visszanyerni nemzeti önbizalmát és öntudatát, közben pedig a folyamatos lemaradását – a másik szupererőhöz, a Szovjetunióhoz képest – próbálta kompenzálni (Gagaridis, 2017). A „politikai visszamaradás” mellett egy sokkal komolyabb problémával is szembe kellett néznie az országnak. Az USA polgárainak számottevő része kezdte elveszteni a saját országába vetett hitét, mely egy erősen patriotikus kultúrában elkerülhetetlen negatív hatásokkal jár. Mivel ezen nehézség figyelmen kívül hagyása belpolitikai ballépésnek minősült volna a külpolitikai megterheléssel amúgy is küszködő USA-nak, változásra volt szükség, mely visszasegíti az országot a kitűzött „első helyre.”

A filmet folyamatosan kísérő rock/pop-rock/new wave dalok és balladák teljesen leképezik a főbb epizódokat, s ezáltal a nyolcvanas évekbeli, reaganizmusban „újjaéledő” Egyesült Államokat. A kinematográfiában megkérdőjelezés nélkül ikonikusnak titulált nyitóképek megjelenése alatt a grandiózus *Top Gun-himnusz* csendül fel, mely lassabb tempójával az USA visszatérésének előkészületeit szimbolizálja. Amint felszállnak az ellenséggel való megküzdésre épített repülőkre az erre kiképzett legjobb amerikai (férfi)pilótákkal, automatikusan változik a zenevilág, s megszólal Kenny Loggins *Danger Zone* című alkotása, mely soraival már a törekvést, a veszélyt, az adrenalin, valamint a gép és az ember közti szoros kapcsolatot mutatja be (pl. „I’ll take you/ Right into the danger zone” – Egyenesen a veszélyzónába viszlek). Az oktatás alatt gyakran hallhatja a közönség a motiváló *Mighty Wings* című dalt a Cheap Trick-től, mely mind dallamvilágával, mind szövegével a határfezetegetést, a fejlődést, a céltudatosságot és a sebességet hangsúlyozza (ahogyan a film legtöbbször idézett mondata is: „I feel the need, the need for speed” – Annyira hiányzik, hiányzik a sebesség), s tulajdonképpen egy magasabb szintre emeli a *Danger Zone*-ban tapasztalt elkötelezettséget (pl. „Cause there’s no points for second best” – A második legjobbat nem pontozzák).

A maskulinitás jelentősége a légielő „vidámabb és szórakoztatóbb” oldalával, valamint az ebben a környezetben kialakuló férfibarátságok fontosságával együtt – bár a női nézőket előtérbe helyezve – a strandröplabda jelenetnél mutatkozik meg, míg a *Playing with the Boys* szól a háttérben, de ezen kívül a sztereotipikusan férfias belső és külső tulajdonságok – a nyolcvanas évekre formázva – az egész alkotásra jellemzők (bátorság, önbizalom, folyamatos veszélykeresés, vakmerőség, humor, családorientáltság, gyors gépek iránti szeretet az ahhoz illő öltözékekkel – egyenruha vagy farmerrel, pilótafazonú napszemüveggel kombinált bőrdzseki –, kisportolt fizikum). A szakmában kialakuló férfibarátságokra, mentori kapcsolatokra és örökölt sorsokra a mozgókép mindvégig hatalmas hangsúlyt fektet, legyen szó *Maverick* és *Goose* barátságáról, az *Iceman* és a *Maverick* közti lezáró jelenetről az utolsó légi harc után, *Viper* parancsnok felfedezéséről és tanácsairól vagy a holt édesapja árnyékával küzdő *Maverick*ről.

Kenny Loggins *Playing with the Boys* című dalának témaváltoztató sorával („I said it's just a boys' game/ But girls play too” – Azt mondtam, ez csak egy fiús játék/ De a lányok is játszanak) eljutunk a *Charlie* és *Maverick* között kialakuló szerelmi viszonyhoz, melynek hangulatát visszatérő motívumként a Berlin *Take My Breath Away* elnevezésű műve alakítja. Akármennyire is patriarchális stílusban prezentálja kettőjük kapcsolata a párkeresést, egy apró feminista próbálkozást is felfedezhetünk benne, hiszen *Charlie* a Pentagonban dolgozik, az asztrofizika doktora, kifejezetten fontosnak tartja a karrierjét, s magasabb társadalmi pozícióval is rendelkezik, mivel ő a vadászpilóták egyik civil oktatója. Ennek ellenére, karakterének ábrázolásmódját még mindig a „férfi tekintet” határozza meg, tehát nem igazán beszélhetünk aktív szereplőről, aki befolyásolja a történeket, mert végsősoron azzal „teljesül a feladata”, hogy főhősünk párja lesz a narancsszínű naplementében vagy éppen az azúrkék égbolt alatt, nem mellesleg intelligens, humoros, időnként szemtelen személyiséget, valamint attraktív külsőjét a célközönséghez igazították, a fiatal férfiakhoz, akik ebben az időszakban hozzájárulhattak Amerika visszatéréséhez az „első helyre” azzal, hogy csatlakoznak a légierőhöz (Gagaridis, 2017).

Összességében elmondhatjuk, hogy a *Top Gun* nem csupán szórakoztatni kívánta korabeli közönségét, hiszen apellatív funkciójával próbálta meggyőzni a potenciális jelentkezőket a hadsereg, a versengés és az újjáépülés jelentőségéről az amerikai társadalomban. A mozgókép a nehézségek ellenére természetesen happy end-del zárul majdnem mindenféle szempontból, hiszen a világ legjobb csapata legyőzi az ellenséget – mely konkrétan nincs megnevezve, viszont a géptípusból (MiG), illetve a történelmi háttérből kiindulva egyértelmű, hogy Szovjetunióról van szó – *Maverick* és *Charlie* ismét egymásra találnak, főhősünk kibékülni látszik az elhunyt legjobb barátja után maradt ürrrel, és a vietnami háborúban elveszett édesapjával sem akar tovább versengeni, de ettől függetlenül tisztában van értékeivel, képes tovább fejlődni és megtenni mindent azért, hogy a legjobbat nyújtsa az élet minden területén. Ezzel a végkimenetellel maga a film is az amerikai törekvés kiérdemelt sikerét szimbolizálja.

A duológia második része nagy várakozás közepette 2022-ben került a mozivásznakra. A futópályáról induló vadászpilótáknak feltűnésével, az ismerős melódia felcsendülésével, s a nélkülözhetetlen motorzúgásokkal a Joseph Kosinski által rendezett *Top Gun: Maverick* ugyanúgy a székhez szegezi a nézőket, ahogyan az 1986-os mozgókép is tette. Ahogyan az alcím is jelzi, leginkább *Maverick* karrierjére és karakterére reflektál a történet, aki kiemelkedően magas eredményei ellenére sem szerzett magasabb rangot a haditengerészetnél, még mindig százados. Egyrészt az alapvető, sok esetben negatívnak és veszélyesnek mondható tulajdonságai miatt, másrészt pedig „régimódisága” révén, hiszen hiába tesztel olyan gépeket, melyek az emberi tűrés képességet tolják kijebbe és kijebbe, még mindig abban hisz, s aszerint él, hogy a pilóta az, aki számít, s nem maga a gép, mert a pilóta az, aki elképzelhetlent is ki tudja hozni egy repülőből („It's not the plane. It's the pilot.” – Nem a repülőgép számít, hanem a pilóta).

Ahogyan az első részben, itt is a férfibarátságok, a mentori kapcsolatok, illetve „az eleinte ellenségeskedő, versengő pilótákból barátok” trópus kíséri végig a filmet, viszont a „világ legjobb” csapatának összetételében ezúttal felfedezhetünk egy női vadászpilótát is, akinek karakterén még lehetett volna bőven fejleszteni, de ettől függetlenül a mai néző számára ez mindenképp nagy pozitívumnak számít. A maskulinitást, a sztereotipikus férfi tulajdonságokat a folytatás is hangsúlyozza egy, az első részbelihez hasonló sportjelenetben, mely során az arany sárga tengerparton, a légi harcot imitáló amerikai futballt játsszák a pilóták, ezzel bevonva a csapatszellemet is. Ezt az alkotás természetesen ismét a női közönség előtérbe helyezésével valósítja meg, melyet tökéletesen képvisel ebben a helyzetben *Penny*, *Maverick* „rég-új” szerelme. *Penny* karaktere *Charlie*-hoz hasonlóan mutat némi modernséget, egyedülálló anyaként neveli lányát, saját kocsmája van, szabadidejében tengerészlány, szintén okos, merész, humoros és korábbi tapasztalatokból kiindulva megvárhatja főhősünket, viszont az előző rész szerelmi szálához képest sokkal kevésbé kidolgozott szereplőnek számít. Végül neki is az lesz a fő feladata, hogy *Maverick* párjaként boldogan a hegyek fölé repül Lady Gaga nagyszabású balladájára, a *Hold My Hand* című aréna rock slágerre, melynek dallama és szövege tökéletesen illik a film mondanivalójához. A múlt nemcsak a dialógusok között cseng vissza, de az első részből bevágott jelenetek képében is a visszaemlékezések során, illetve olyan ikonikus karakterek visszatérésével, mint *Iceman*.

Ami az alkotás akciójeleneteit és vizualitását illeti, ugyanúgy, ha nem sokkal jobban, köti le a néző figyelmét, mint az első rész. A légi gyakorlatok és a repülőben megívott csaták során a közönség is ott érezheti magát a vadászpilóták között, s átérzi minden nehézségüket és sikerélményüket, főként a mozgókép utolsó 30-40 percében, mely szinte azonnal az akció zsáner legkiemelkedőbb pillanatai között találta magát. A *Top Gun: Maverick* mindenképpen a klasszikus Hollywood-i moziélményt nyújtja, elődjére reflektálva, új köntösbe bújtatva zárja le *Maverick* történetét, s bár ezúttal nem kifejezetten az amerikai légierő propagálására és az „első helyre” való visszakerülésre szolgált a szórakoztatás mellett, mégis egyértelműen felfedezhetőek benne olyan részletek, melyek az Egyesült Államok hegemoniájára és örök szuperioritására utalnak.

A FORDÍTÁSOK ELEMZÉSE ÉS SAJÁT FORDÍTÁSOK BEMUTATÁSA

A választott két alkotás külső tényezőit már ismerve a szinkronszövegek belső tényezőire fókuszálok, konkrétan a filmben megjelenő szaknyelvi és szakzsargon elemekre fektetek hangsúlyt. Néhány választott példán keresztül bemutatom, milyen pontatlanságok és bizonytalanságok merülhetnek fel az audiovizuális fordítás ezen típusánál, felvázolom saját megoldási javaslataimat, elemzem a pontosnak vélt fordításokat és megindokolom, miért tekinthetjük őket helyes ekvivalenseknek a valós szaknyelvet alapul véve.

Eredeti	Fordítás	Magyarázat	Saját fordítás
Negative, sir.	Nem, uram.	Az USA-ban működő Szövetségi Légügyi Hatóság weboldalán megtalálható, pilóták és légiforgalmi irányítók szójegyzéke szerint a „negative” kifejezés a következő jelentésekkel bír: nem; nem engedélyezett; helytelen. Minden esetben negációról beszélünk, így a szövegkörnyezettől függően a fordító tulajdonképpen alakíthat az adott mondaton, hogy az a nemleges választ hordozza magában. Ebben az esetben a fordítás teljes mértékben illeszkedik a kontextusba. A feljebbvaló tiszt rendfokozatát sem szükséges konkretizálni, mivel pontos posztja nem lényeges, az „uram” és a mondatszerkezet jelzi a nézőnek, hogy egy hierarchikus rendszerben játszódnak le a jelenetek, közelebb hozva így a légierő/haditengerészet/katonaság világát és nyelvezetét.	-
wingman	pár	Kontextustól függően a „wingman” szónak több jelentése is lehet (szélső játékos, hátvéd, kísérő, segéd, kerítő, fegyvertárs stb.), viszont ebben az esetben arról a pilótáról van szó, aki a gépeket/manővert vezető repülő mögött, illetve tőle oldalra repül, fedezi és egyéb módokon segíti annak munkáját. Ha általánosítjuk ezt a kifejezést, a „pár” is egy működő fordítás, viszont inkább a segéd, vagy még pontosabban a szárnysegéd alkalmazását ajánlanám, mely teljesen illik a katonai/aviatikai szövegkörnyezetbe.	(szárny)segéd
coffin corner	koporsó-sarok	Az aviatikában „coffin corner-nek”, azaz „koporsósaroknak” nevezik azt a repülési tartományt, melyben (leginkább) a vadász- és lopakodó pilótáknak a gépet egy szűk, de rendkívül magas sebességtartományban kell tartaniuk, hogy ne történjen magasságvesztés. A „koporsósarok” az extrém magasságokban fordul elő (szubszonikus – hangsebesség alatti – repülésnél), ahol az átesési sebesség és a kritikus Mach-szám nagyon közel van egymáshoz, s emellett a gépre természetesen hat a gravitációs erő is. A magyar kifejezés az angol tükörfordításával keletkezett s „koporsósarok” formában használatos.	-
RIO	rádiós	Az RIO a „Radar Intercept Officer”-ből kialakított betűszó, melynek hivatalos magyar fordítása a radarelfogó tiszt vagy a radarkezelő, kinek feladata, hogy a pilótát segítse, elsősorban a radar és a rakétafegyverzet kezelésével (Lengyel, 2020). Mivel a forrásszövegben sem jelenik meg a teljes forma, így a magyarban sem alkalmazhatta a fordító ezt a megoldást. A szinkronkészítés egyik legapróbb, mégis befolyásoló tényezőjének is eleget tesz a „rádiós” megoldás, hisz a szóban szereplő fonémákat hasonló helyen képezzük mind az angolban, mind a magyarban, ezért az ajakillesztés is azt az illúziót kelti, hogy ezt a szót ejtette ki a főszereplő.	-
Mayday!	Mentőosztag, riadó!	Ebben az esetben nem a fordítás pontosságát vagy helyességét érdemes megkérdőjelezni, hanem inkább szükségességét. Az illetékes pilóta egyértelműen a mentőosztag segítségét kéri az adott helyzetben, viszont a „mayday” egy nemzetközi jelzés, pontosabban a nemzetközi SOS-jelzés a rádiókommunikációban, ezért úgy gondolom, a fordító maradhatott volna az egzotizációs módszernél, s a terminológia használatával egy kicsit jobban megőrizve a szöveg autentikusságát.	Mayday!
Maverick	Tinó	A <i>Maverick</i> ilyen fordítása csupán egyszer jelenik meg az alkotásban, viszont akkor is elég zavarónak bizonyul. Amikor <i>Charlie</i> visszakérdez <i>Pete Mitchell</i> hívójelére, a szó angol jelentésére (független, saját útját járó, öntörvényű, elszabadult stb.) próbál asszociálni. Mivel egy hívójelről van szó, mindenképp egy rövid és kifejező ekvivalensre volt szükség a magyarban is. A Tinót viszont nem tartom a legmegfelelőbb megoldásnak, mert népies jellege miatt nem illik a kontextusba, ezért inkább a Konokot javasolnám, mely ugyanúgy utal <i>Maverick</i> makacs-ságára és kezelhetetlen személyiségére.	Konok

ÖSSZEGZÉS

Általánosságban elmondható, hogy a két alkotás magyar szinkronja törekedett az amerikai légierő nyelvhasználatának legpontosabb átadására. A fordítók feladatát az ekvivalenskeresés során természetesen az is megnehezít(h)ette, hogy a magyarországi és az amerikai fegyveres állami szervezetek abszolút másképp működnek. A szövegek átváltásakor a fordítók mindkét esetben figyelembe vették a magyar hadi és légi közlekedési szaknyelvben alkalmazott és megszokott kifejezéseket, struktúrákat és fordulatokat, ezért megmaradt a szövegek autentikussága, így ugyanolyan hatást váltottak ki a forrás- és a célnyelven is.

Fontos, hogy a szaknyelvet és szakzsargont olyan közegekben is megvizsgáljuk, ahol sokszor halálos következményei is lehetnek a bizonytalan nyelvhasználatnak, s ezzel felmérjük, mennyire központi az általunk közölt információk pontos jelentése és azok megfogalmazása. A popkultúra bevonásával pedig sokkal jobban elmélyülhetünk az adott témában, mert közelebről figyelhetjük meg az elmélet gyakorlati alkalmazását.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Gagardidis, Alessandro (2017): *Reaganism in Tony Scott's Top Gun*. Cultures & Relations Internationales, url: <http://cecrilouvain.be/wp-content/uploads/2018/01/1CRI-1.pdf> (Letöltés ideje: 2023.04.27.)
- Lengyel Ádám (2020): *Ez egy csapatjáték! A USAF Pararescue egységeinek integrációja a JSOC-ba az Operation Noble Anvil alatt*, url: http://acta.bibl.u-szeged.hu/74078/1/moraakademia_008_227-234.pdf (Letöltés ideje: 2023.05.05.)
- https://www.faa.gov/air_traffic/publications/media/pcg_10-12-17.pdf (Letöltés ideje: 2023.05.02.)
- https://www.faa.gov/documentLibrary/media/Advisory_Circular/AC_61-107B_CHG_1_FAA.pdf%20 (Letöltés ideje: 2023.05.04.)
- <https://web.archive.org/web/20060410140252/http://www.grc.nasa.gov/WWW/K12/airplane/mach.html> (Letöltés ideje: 2023.05.04.)
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1142&from=EN> (Letöltés ideje: 2023.05.04.)
- <https://online-filmek.me/film/2510-top-gun> Top Gun – film (rendező: Tony Scott, 1986) [online] (Letöltés ideje: 2022.09.10.)
- <https://ww1.123moviesfree.net/movie/top-gun-5123/> Top Gun – film (rendező: Tony Scott, 1986) [online] (Letöltés ideje: 2022.09.10.)
- <https://online-filmek.me/film/33046-top-gun-maverick> Top Gun: Maverick – film (rendező: Joseph Kosinski, 2022) [online] (Letöltés ideje: 2022.10.10.)
- <https://ww1.123moviesfree.net/movie/top-gun-maverick-1630854929/> Top Gun: Maverick – film (rendező: Joseph Kosinski, 2022) [online] (Letöltés ideje: 2022.10.10.)

